

*Рекрут В. П.
к. і. н. м. Вінниця*

СПОЖИВЧА КООПЕРАЦІЯ ВІННИЧЧНИ:

З ВИТОКІВ ДО СЬОГОДЕННЯ :

БАРСЬКА РАЙСПОЖИВСПІКА

Історична довідка

Зародження кооперативного руху на території сучасного Барського району має своє історичне коріння, яке тісно переплітається з історією розвитку кооперації на теренах Подільської губернії – однієї зі складових частин Південно-Західного краю Російської імперії. Тому поширення кооперативної ідеї на Барській землі відбувалося в контексті виникнення перших кооперативних товариств на Поділлі в другій половині XIX століття.

Відомо, що перші і наступні товариства створювались людьми не бідними, а в переважній більшості представниками високо освіченої, прогресивних поглядів інтелігенції та інших елітних прошарків населення. Якраз у цих верствах нових кооператорів царський уряд вбачав загрозу монархії та розцінював кооперативні формування як можливі осередки політичних партій, які могли створити опір існуючому режиму. Тому будь-які спроби створення кооперативних товариств сприймалися упереджено. В коридорах царських канцелярій та управлінської верхівки привалювала стійка позиція у відношенні до кооперативної ідеї в тому, що вона є загрозою царському трону і не може мати підтримки з боку держави. Принаймні, на відміну від деяких європейських країн, Росія не мала ніякого законодавства щодо діяльності кооперативних товариств і тому питання їх реєстрації мали неабиякі перешкоди, викликали тяганину та вирішувалися лише з дозволу вищих посадових осіб держави.

Перші спроби утворити споживче товариство відбулося в м. Бару – на той час позаштатному місті, яке адміністративно входило до складу Могилів-Подільському повіту. Так, у 1886 році, десять жителів міста Бара подали клопотання про реєстрацію товариства. Вони навіть заручилися підтримкою з боку Подільського губернатора, який звернувся до свого Київського начальника з проханням затвердити статут. Однак, генерал-губернатор наклав резолюцію: *«...Ілюзії... зачекати»*. Основним аргументом відмови в реєстрації товариства стало наступне: *«...клопотання, ...підписали тільки десять осіб, .. за свою малою чисельністю ... вони не можуть представляти всіх мешканців м. Бара, ...при тому в числі осіб, які підписали клопотання, знаходяться чотири офіцери»*.

Не важко зрозуміти, що відмовою для реєстрації статуту товариства стали виключно політичні мотиви.

У кінці XIX ст. після страшенного голоду, який прокотився по імперії в 1891 р., з приватної ініціативи “згори” почали виникати спроби вирішити соціальні проблеми сільських жителів. Не обійшла стороною ініціатива урядовців використати кооперативну ідею на користь служіння державі і власних кишень можновладців. Саме з такою метою на Поділлі чергову *«...спробу насадження споживчої кооперації «зверху» під опікою начальства»* здійснив мировий посередник першої ділянки Літинського повіту В. Шильднер-Шульднер, під тиском якого сільські общини почали відкривати громадські *«потребітельські лавки»*, як їх згодом історик української кооперації П. Височанський назвав *«компанейськими крамницями»*.

Таких 5 крамниць мировий посередник відкрив 7 січня 1893 р., зокрема одну в Луці-Барській. Кожна крамниця засновувалась *“по приговору”* (за рішенням) сільської громади (сходу) на кошти, які належали всій громаді. Керував крамницею сільський староста. В обіговий капітал зарахувались доходи від оренди громадської власності: корчми, ставків, млинів і т. п.

Прикажчик обирався на сході і приносив присягу на вірність службі. Окрім прикажчика, обирались уповноважені, які разом з сільським старостою облаштовували крамницю, закупували товари і вели нагляд за діяльністю продавців. Чистий дохід розподілявся на громадські потреби за вказівкою мирового посередника.

Приклад В. Шильднер-Шульднера підхопив його колега з другої ділянки Могилів-Подільського повіту П. Окулов. 5 січня 1894 р. за його посередництва було відкрито 5 крамниць, у тому числі, в селах Підлісному-Ялтушкові, Вольських-Чемерисах, Михайлівцях. Згодом, кількість таких крамниць дійшла до 22-х. Через рік-два з Літинського повіту повідомили, що селянські крамниці закриті. У 1895 р. помер П. Окулов, а з його кончиною завмерли і відкриті ним крамниці. За короткий термін діяльності *«компанейських крамниць»* всі вони перейшли до приватної власності прикажчиків або інших осіб, які на сільських сходах за допомогою кількох *«крикунів»* домовились з громадою про викуп, внаслідок чого крамниці стали їхньою власністю.

Короткий термін існування *«компанейських крамниць»* закономірний. За природою вони не відповідали кооперативним принципам і не мали ознак споживчого товариства. Відсутність статутів, ігнорування принципу добровільного членства і демократичних органів управління та контролю, а також нехтування основоположними економічними чинниками – персоніфікованими пайовими внесками і виплатою дивідендів на пай та забір товарів і демократичного розподілу отриманих заощаджень – не можуть поставити *«потребительские лавки»* в рівень споживчим товариствам. Це був витвір владних чиновників «згори» і ефективна спроба, під прикриттям турботи про громаду, використати кооперативну ідею для отримання особистих зисків. Тому *«компанейські крамниці»* закономірно не сприйнялись серед простого люду.

Діяльність *«приговорных лавок»* негативно оцінив Й. Волошиновський.

Він відносив їх до закладів, які *«нічого спільного з кооперацією не мали»*. До того ж, за висловами Й. Волошиновського, вони завдали шкоду кооперативному руху. *«У тих селах, де існували ці «приговорні» лавки, – згодом зазначав відомий фундатор, – там населення дуже важко схилялося до кооперативної організації, навіть у найпростішій його формі»*. Дійсно, аналіз архівних документів підтверджує, що темпи кооперування населення нинішнього Барського р-ну (на той час населені пункти входили до Могилів-Подільського, Літинського і Летичівського повітів) були найнижчими серед повітів губернії.

Новим поштовхом для розвитку кооперативного руху на Поділлі став опублікований у травні 1897 р. Примірний (зразковий) статут споживчого товариства. Зазначимо, що у середовищі споживчих товариств твердо зміцнилася думка, що тільки шляхом колективних виступів на ринках можна послабити, а в деяких випадках, і звести до мінімуму існуючі труднощі щодо забезпечення населення предметами першої необхідності. Так, Барське споживче товариство, не реєструючи статуту спілки, зуміло об'єднати навколо себе близько 30-и інших кооперативів і протягом 1915-1916 рр. здійснювало закупівлі великих партій борошна, цукру, вугілля, дров та інших товарів. Як наслідок, кооператори значно покращили забезпечення населення цими товарами і зміцнили свій фінансовий стан. У результаті такої діяльності товариство, із збиткового у 1915 р., вийшло з боргів і на початок 1917 р. отримало вже 17170 крб. чистого доходу.

Разом з тим, діяльність споживчої кооперації на території Барського району в роки Української революції (1917-1920 рр.) з об'єктивних причин в архівних документах та матеріалах майже не відображена. Відомо, що протягом цього часу кооперативні установи й організації працювали в умовах постійних воєнних дій, розмежованості території краю лініями фронтів, постійних утисків з боку різних ворожих режимів влади. Звісно, подібна ситуація, як правило, призводила до пограбувань і погромів, арештів

та розстрілу окремих працівників кооперативних установ. Кооператорам прийшлося пристосовуватися до роботи згідно вимог більшовицького, білогвардійського та польського воєнних режимів, налагоджувати контакти з різними отаманами та їх угрупованнями. Утім, кооператори брали активну участь у налагодженні постачальницьких операцій для забезпечення Української армії продовольчими і матеріальними ресурсами та, в певній мірі, задовольняли потреби сільського населення товарами повсякденного попиту, сільськогосподарською технікою, реманентом тощо.

Встановлення більшовицької влади на Поділлі в кінці 1920 р. стало початком перебудови кооперації на радянський лад. Так, згідно Декретів Раднаркому від 16 березня 1919 р. «Про споживчі комуни» та від 27 січня 1920 р. про злиття всіх видів кооперації більшовики об'єднали кредитні, сільськогосподарські і виробничі (кустарні) кооперативні установи в єдині споживчі товариства (ЄСТ, СЄСТ) за місцем проживання членів кооперативів. Також ще 13 липня 1920 р. наказом Губкооператвідділу на базі Вінницької спілки споживчих товариств була створена Подільська губерньська спілка з технічними відділеннями у Вапнярці і Проскуріві. Перший кооперативний з'їзд представників споживчих спілок, який відбувся 08.08. 1920 р., сформував правління в такому складі: голова – С. Семко, заступник – А. Ковальчук, члени – С. Христич, С. Сидоренко, Б. Пузнянський, О. Горін, Б. Кричевський, А. Черкаський, Б. Брояківський.

Новим поштовхом для продовження радянизації кооперативних установ стала кооперативна нарада, яка відбулася у Вінниці 25.11. 1920 р. за участі представника Вукоопспілки Д. Коліуха та керівників кооперативних установ Вінниці і продовольчого комітету губернії. За рекомендацією вищих органів управління губспілка відкрила 13 райфілій: Бершадську, Вінницьку, Гайсинську, Дерезнянську, Жмеринську, Кам'янець-Подільську, Могилів-Подільську, Немирівську, Ново-Ушицьку, Проскурівську, Томашпільську, Тульчинську та Хмільницьку. Членів товариств Барського

регіону обслуговувала Могилів-Подільська філія. Згодом внаслідок реорганізації структури споживспілок відповідно до проведеної адміністративно-територіальної реформи, Могилів-Подільська філія отримала статус окружної споживчої спілки.

Таким чином, вже до кінця 1925 р. структура споживчої кооперації Поділля виглядала так: Верхнє-Бужська (Вінниця), Західно-Подільська (Проскурів), Тульчинська, Кам'янець-Подільська та Могилів-Подільська окружні споживчі спілки з інфраструктурою в межах адміністративних районів цих округів. Зокрема, до складу 180 товариств Могилів-Подільської окружної споживспілки входили 16 споживчих товариств Барського р-ну та 11 СТ Ялтушківського р-ну, які обслуговувалися товарами з Барської торгової бази.

Слід зазначити, що в 1925-1930 рр. більшовицька партія поставила перед кооперативними організаціями завдання успішно конкурувати з приватними торговельними та заготівельно-виробничими закладами. У підсумку кооператорам належало посісти їхнє місце в структурі народногосподарського комплексу країни. При цьому, держава забезпечила всебічну підтримку кооперативних установ та організацій, водночас створюючи приватним підприємцям умови жорсткого податкового тиску. Крім того, за класовими ознаками, так звані непмани зазнавали соціально-політичні переслідування й змушені були згортати підприємницьку діяльність. Так, внаслідок запровадження вищезазначеної політики в Могилів-Подільському окрузі станом на кінець 1930 р. в загальному товарообігу частка кооперативної торгівлі складала 93 %, державної – 2 %, тобто, приватні торговельні заклади практично припинили свою діяльність. Монопольний статус кооперативної торгівлі спричинив значний приріст членів товариств, яких на кінець 1930 р. налічувалося близько 174 тис. осіб, при цьому середній пай для робітників становив 35 крб., а для селян – 22 крб.

Безперечно, це надавало можливість стабілізувати, в певній мірі, фінансову спроможність кооперативних установ та організацій.

На жаль, окремі дані про діяльність товариств на території сучасного Барського р-ну в архівних сховищах відсутні. Але, за спогадами старожилів відомо, що майже в кожному селі діяли кооперативи і користувалися популярністю серед населення. Добрих слів заслужили перші радянські кооператори Ангель Абрамович Безверх, який став ініціатором утворення товариства в містечку Ялтушкові.

Залишив за собою помітний слід молодий залізничник із Жмеринського депо Б. Каплан. Прибувши до містечка Копайгород, він активізував роботу комсомольців і їм вдалося в умовах жорсткої конкуренції з приватними підприємцями успішно розвивати місцеве споживче товариство.

Активну роботу щодо поширення кооперативного руху в сільській місцевості проводили місцеві комуністи с. Попівці О. Якимчук, С. Попівський та П. Шевчук, яким вдалося зламати опір *«непманів»* й відкрити в селянській хаті кооперативний магазин під керівництвом С. Попівського. Магазин успішно торгував мануфактурою та іншими товарами за значно нижчими цінами, ніж у приватних лавках. Тому кооператив зумів поступово витіснити приватні структури з села. В цьому їм допомагала торгова база райспоживспілки, яка була розміщена на станції Котюжани.

Доклав чимало зусиль для становлення споживчої кооперації в с. Мальцівцях Микола Петрович Терук, який присвятив все своє життя роботі в кооперації. Він став ініціатором утворення місцевого СТ, довгий час був одним із його керівників.

Добру славу заслужило товариство в с. Гармаки під назвою «Труд», фундаторами якого стали Омелян Романович Машталяр та Федір Никанорович Заїка, які довгий час працювали в цьому товаристві і залишили за собою гарні спогади односельців.

Згадують кооператори Барщини родину Урбанів із с. Сеферівки. Батько Урбан Філімон Йосипович в 20-х роках працював продавцем місцевого кооперативного магазину, а згодом передав справу своїй донці Ганні, яка ще після війни продовжувала працювати в цьому торговельному закладі.

Слід зазначити, що правління Могилів-Подільської окружної спілки в 1927-1932 рр. очолював активний учасник жовтневого перевороту 1917 р. Жан Михайлович Кляве. За роки Першої світової війни й під час революційних подій 1917 р. він став відданим борцем за ідеали більшовиків. Зокрема, у 1918-1920 рр. в якості командира та комісара підрозділів Червоної гвардії брав активну участь у боротьбі проти ворогів радянської влади на всіх фронтах громадянської війни. Згодом займав високі посади в органах міліції, але за неординарний характер був переведений на господарську роботу, зокрема, в 1923-1925 рр. керував Барським міськробкоопом. Згодом, за рекомендаціями партійних органів, був обраний на посаду голови правління окрспоживспілки.

В роки суцільної колективізації (1930-1932 рр.) в планах більшовицької влади для споживчої кооперації було відведене особливе місце. Наділивши її функціями розподільчого органу, більшовики створили з неї систему-монстра, яка за списками, утвердженими партійно-радянськими органами, дозувала кожному організованому громадянину певну частку харчових продуктів та промислових товарів у залежності від класового і соціального статусу. Крім того, під тиском більшовиків кооперативні установи й організації змушені були брати участь у боротьбі проти так званих «куркулів», виступати знаряддям примусу у виконанні хлібозаготівельних кампаній та вирішували завдання влади щодо поповнення фінансових ресурсів за рахунок обов'язкового кооперування сільського населення.

Новим етапом у діяльності споживчої кооперації Барщини став 1932 рік. 9-го лютого цього року IV сесія Всеукраїнського Центрального Виконавчого

комітету ухвалила рішення про створення на території УРСР 5-ти областей: Харківської, Київської, Вінницької, Дніпропетровської, Одеської. Новий територіальний поділ передбачав включення до складу Вінницької області 71-ї адміністративно-господарської одиниці (69 районів і 2 одиниці обласного підпорядкування).

Вищезгадана Постанова ЦВК автоматично передбачала кардинальні зміни в системі споживчої кооперації. Так, 23. 02. 1932 р., правління Вукоопспілки під керівництвом голови М. Михайлика ухвалило постанову, яка передбачала в нових адміністративних межах повністю передати обласним спілкам організаційно-планове керівництво та господарське обслуговування всіх кооперативних закладів. Цією ж постановою був затверджений склад апарату районних спілок.

Відповідно, в кожному районі були створенні організаційні бюро, до складу яких увійшли представники партійно-радянських та господарських органів. Оргбюро області доручило М.М. Маянському в Барському р-ні організувати кооперативну спілку та сформувати її інфраструктуру. Маючи незначний кооперативний стаж, голова зумів налагодити діяльність спілки, але 15.07. 1932 р. був переведений на аналогічну посаду в Старо-Константинівську РСС. Новим керівником правління став З.Г. Донской. Однак влітку 1933 р. він не пройшов «чистку», що була проведена серед кооперативного апарату. Зокрема, в матеріалах атестації значилося, що *Зіновій Григорович «як керівник грубий, не дисциплінований, не вміє укомплектувати апарат, внаслідок чого РСС, яка була одна з міцніших, ...виконала план на 85 %. Працювати як керівник не може»*. Із висновком комісії: *«вважати доцільним перевести в інший район на не керівну роботу»*, його звільнили від займаної посади.

Наступним керманичем кооператорів Барщини став І.В. Павлещів, який також не справився із поставленими завданнями. Вже влітку 1934 р. його змінив Григорій Володимирович Дубовик, родом з Полтавщини. В юнацькі

роки він працював продавцем в приватному магазині, служив в царській армії, а в 1918-1919 рр. воював у лавах Червоної гвардії проти козачих армійських формувань генерала Каледіна. Після важкого поранення повернувся до мирного життя й у 1920 р. став членом ВКП(б), займав різні посади в органах радянської влади в Ромнинському окрузі Полтавщини. Там же працював інструктором окрспоживспілки та був направлений на навчання в Київський кооперативний інститут. Після його закінчення пройшов курс науки в Комуністичному університеті ім. Артема в Харкові та в 1932 р. був направлений на посаду заввідділу кадрів Вінницької облспоживспілки. Згодом, у 1932-1933 рр., працював директором Кам'янець-Подільського кооперативного технікуму, а в 1933-1934 рр. очолював правління місцевої райспоживспілки. Під час роботи в Кам'янці-Подільському виник перший конфлікт між В. Дубовиком і керівництвом місцевого парткому. Його звинуватили в неналежному забезпеченні партапарату продуктами харчування, що й стало приводом для оголошення догани по партійній лінії. Тому він був змушений клопотатися про перехід на аналогічну посаду в інший район. Дійсно, у 1934 р. він очолив Барську райспоживспілку й керував роботою правління до 1937 р. Тут він знову потрапив у складну ситуацію загострених стосунків між райспоживспілкою та керівництвом району, яке звинувачувало кооперативні організації в поганому забезпеченні райапарату продовольчими й товарними ресурсами, за що Григорію Володимировичу оголосили сувору догану. Власне, ця конфліктна ситуація примусила В. Дубовика переїхати в Гайсинський р-н й очолити там правління місцевої райспоживспілки. Але й там він не знайшов контакт з місцевою партійно-радянської номенклатурою. Причиною всіх вищезгаданих конфліктів стала його принципіальна позиція щодо постійних вимог представників влади влаштовувати різне спеціальне обслуговування та самозабезпечення за рахунок споживчої кооперації. Тому правління облспоживспілки, переконавшись в необґрунтованих претензіях партійних

апаратників до роботи В. Дубовика, запросило його на посаду начальника планового відділу, а згодом він був обраний заступником голови правління з кадрових питань. Після закінчення німецько-російської війни він повернувся до роботи в облспоживспілці й у кінці 50-х рр. перейшов на заслужений відпочинок.

Слід зазначити, що в середині 30-х рр. відбулися значні зміни в роботі споживчої кооперації України. Із введенням в дію Постанови Ради народних комісарів СРСР і ЦК ВКП(б) від 29 вересня 1935 р. “Про роботу споживчої кооперації на селі” споживчій кооперації належало обслуговувати тільки сільське населення. Ця ж постанова зобов’язувала кооперативні організації передати значну кількість магазинів, об’єктів виробництва та інших кооперативних закладів на баланс держторгівлі. На жаль, точних даних про передані об’єкти встановити не вдалося й тому про масштаби й розмір матеріальних і фінансових втрат можна лише здогадуватися.

У контексті цих змін партійне керівництво зобов’язало кооперативні організації в 1935-1936 рр. укрупнити споживчі товариства, провести звітно-виборну кампанію та значно оновити склади правлінь і контрольно-ревізійних комісій (КРК). Так, внаслідок реорганізації мережі товариств протягом 1935 р. на Барщині станом на початок 1936 р. були ліквідовані Гармаківське, Миколаївське, Матейківське та Степанківське ССТ. В райспоживспілці діяли 12 СТ, в тому числі, Барський робсількооп (голова правління Т. Повальний, голова КРК М. Столяр), Борщівське (І. Паличевський, М. Смульський), Верхівське (В. Базелевич, С. Павліковський), Войнашівське (М. Шевчишин, Л. Верпіховський), Гулівське (Г. Господишен, Я. Ганущак), Комарівецьке СТ (С. Кравчук, М. Конащенко), Кузьминецьке (Г. Жмур, О. Кликун), Маньківське (Н. Корж, Т. Коваль), Підлісно-Ялтушківське (Г. Котлуш, А. Фальборк), Сеферівське (А. Химчак, Ф. Партикевич), Чемерисо-Волоське (О. Прокопенко, А. Сломонов), Ялтушківське (А. Вайнер, А. Певцов).

Протягом 1935-1936 рр. правлінню облспоживспілки спільно з оновленим керівництвом кооперативних організацій на місцях вдалося стабілізувати фінансовий стан товариств та їх спілок, успішно виконати планові завдання та отримати доходи. Барська РСС також подолати фінансову скруту й значно покращила економічні показники кооперативних установ району. Серед кращих організацій району знаходилися 5 споживчих товариств, в яких працювало 13 зразкових крамниць. Зокрема, успішно працювала продавець Кузьминецького СТ Єлизавета Семенівна Мацюк, яка постійно виконувала плани товарообігу та мобілізації коштів, крамниця мала прибутки, зовсім відсутні розтрати і нестачі, ввічливо обслуговувала споживачів. За такі показники вона була удостоєна звання «Стаханівець II-ї п'ятирічки», обиралася делегатом першої обласної конференції представників стаханівського руху.

Гарні здобутки отримував Ялтушківський універмаг – єдиний в районі заклад торгівлі промисловою групою товарів на селі, який був утворений згідно програми розвитку централізованої форми обслуговування сільського населення. Під керівництвом Ш. Фрідмана колектив магазину виконав планове завдання I-го кварталу 1936 р. на 151,9 %, значно скоротив витрати обертання, отримав 3,4 тис. крб. прибутку.

Варто назвати й інших стахановців, які працювали в системи Барської РСС. Це відмінники торгівлі Михайло Григорович Шевчишин – голова правління Войнашівського СТ, Олександр Федорович Жмур – голова правління Кузьминецького СТ, Григорій Остапович Котлуш – голова правління Підлісно-Ялтушківського СТ. Під керівництвом цих відмінників торгівлі товариства виконували плани на 120-140 %, працювали рентабельно й активно займалися заготівлями.

Вагомі здобутки отримували Моня Григорович Алькіс та Абрам Фроїмович Рижій – продавці Барського робсількоопу, Беня Менахимович Терк – продавець магазину с. Іванівці, Григорій Федорович Борець –

продавець магазину с. Мальчівці та ін. Всі вони успішно виконували поставлені завдання, забезпечували збереження кооперативної власності й культурно обслуговували покупців.

Барські кооператори одними з перших підхопили почин тульчинських колег, які запропонували новий метод організації праці при виробництві хлібобулочних виробів. Суть цих новацій зводилася до того, що майстер-пекар хлібопекарні Тульчинського міського споживчого товариства Безносів розробив функціональні обов'язки для робітників 2-х бригад так, що вони забезпечили вивільнення майже третини працюючих і тим підняли в 2 рази продуктивність праці при виробництві хліба. Зокрема, барські виробники, запровадивши цей метод, зуміли на 2-х подових печах підвищити виробіток хліба в 2,1 рази. До речі, почин вінницьких виробників хліба став об'єктом популяризації серед інших організацій системи Центроспілки й успішно запроваджувався на всій території Радянського Союзу.

Загалом, протягом 1935-1937 рр. Барська райспоживспілка нарощувала товарообіг. За результатами господарсько-фінансової діяльності 43-х райспоживспілок області спілка знаходилася в числі «середняків».

З переведенням В. Дубовика в інший район в 1937 р. посаду голови правління Барської РСС обійняв Микита Матвійович Поліщук. Але невдовзі його замінив Василь Васильович Кісільов, який очолював правління спілки в 1938-1940 рр. За цей час барські кооператори продовжували нарощувати економічну потужність кооперативних організацій, розвивали матеріально-технічну базу та запроваджували нові методи організації торгівлі на селі. Зокрема, за 1938 р. кооператори перевиконали річний план товарообігу в розмірі 16,1 млн. крб. й за підсумками господарсько-фінансової діяльності 9 осіб нагороджені грамотами Укоопспілки, 5 кращих кооператорів стали учасниками Всеукраїнського зльоту стахановців, у тому числі, тов. Волох, Меламуд, Кацман, Холява, Рудик, Терук, Маєвський, Бельбас та ін. Підлісно-

Ялтушківське СТ отримало перехідний червоний прапор УКС та ЦК профспілки працівників споживчої кооперації.

Вартий уваги досвід барських кооператорів щодо налагодження бухгалтерського обліку та виховання високо кваліфікованого облікового персоналу. Правління взяло за правило готувати кадри в системі райспоживспілки та не остерігалось висувати їх на відповідальні посади. Зокрема, таким шляхом в системі райспоживспілки вдалося ліквідувати плинність кадрів і підібрати на посади працівників, раніше перевірених на іншій практичній роботі. Виправдали довіру висуванці т. Терук з Матейківського СТ, т. Мерендель – сімнадцятилітня колгоспниця с. Гулі, рахівники Підлісно-Ялтушківського СТ т. Рудик і Шелюк, Вернік і Шаріф з Бару, Шойхет і Блузман з Ялтушкова та ін.

Цей досвід набув поширення серед працівників споживчої кооперації області. В інформаційному Бюлетені облспоживспілки, надрукованому в січні 1939 р., головбух РСС І. Ц. Блувштейн і заст. головбуха В. І. Перельмутер зазначали, що *«тільки за умови високої якості та своєчасного оформлення господарських операцій бухгалтерський облік стане справжньою зброєю контролю за збереженням матеріальних цінностей»*. Вони наполегливо рекомендували всім дотримуватися цих правил.

На початку 1939 р. барські кооператори виступили ініціаторами соціалістичного змагання щодо гідної зустрічі XVIII з'їзду ВКП(б). У зверненні «До всіх працівників сільських споживчих товариств Вінницької області» були оприлюднені власні зобов'язання, які передбачали до дня відкриття партійного форуму (10 березня) виконати квартальний план товарообігу. Загалом, в 13 пунктах звернення публікувалася розгорнута програма діяльності спілки в 1939 р., яку від імені всіх кооператорів району підписали члени правління та керівники ССТ т. Кісільов, Канцельмахер, Волинський, Рудик, Макогон, Табачнік, Базілевич, Забута, Пастушина,

Котлуш, Блувштейн, Кігель, Волох, А. Меламуд, Є. Меламуд, Бельбас, Кучерук, Сігал, Півенштейн, Терук, Яніцький, Ткаченко.

На початку 1941 р. на посаду голови правління Барської РСС був обраний Михайло Соломонович Канцельмахер – відомий в районі кооператор, який працював у Барському РСК, обирався заст. голови правління райспоживспілки та в останній час очолював правління Калинівської РСС. Однак, з початком війни йому довелося організовувати роботу споживчої кооперації щодо евакуації кооперативного майна та інших матеріальних цінностей району.

Про діяльність споживчої кооперації в роки німецько-румунської окупації відомостей зовсім мало. Однак відомо, що німецька влада утворила так званий гебіткомісаріат «Бар», до якого входили частина території Барського, весь Мурованокуриловецький, половина Яришівського та незначна частина Копайгородського р-нів. Окупаційна адміністрація дозволяла діяльність колишніх райспоживспілок, які займалася заготівлею плодоовочевої продукції та забезпечували населення вкрай необхідними товарами: сіллю, сірниками, милом, гасом тощо.

Частина Барського р-ну входила до так званої «Трансністрії» під управлінням румунської префектури, які також дозволяли утворювати кооперативні організації, але лише з особистого дозволу громадянського губернатора Г. Алексяну. Румуни прискіпливо стежили за діяльністю кооперативних організацій, обкладали їх високими податками тощо.

У цих умовах кооператори брали активну участь у русі опору, підтримували зв'язки з місцевими партизанами та підпільними організаціями. Так, за дослідженням С. Гальчака, керівник барського підпілля О.С. Колос, який легально працював у місцевій райспоживспілці і був у гітлерівців поза підозрою (нагороджений навіть їх медаллю), з метою збереження частини молоді від вивозу в рабство, зумів офіційно направити

понад 100 юнаків і дівчат на місцеві торфорозробки, які не принесли загарбникам ніякої економічної вигоди.

Відзначилися в партизанському русі кооператори с. Попівці на чолі з головою місцевого споживчого товариства тов. Григоришином. Продавці магазинів А.М. Королик, В.І. Батовський і В.І. Доктор виконували завдання щодо забезпечення партизан продуктами харчування й товарами першої необхідності. Всі вони нагороджені медаллю за участь у війні.

Із визволенням Барського району від нацистських загарбників розпочалася відбудова райспоживспілки та її організацій. До речі, за час окупації протягом 15.07. 1941-26.03. 1944 рр. гітлерівці пограбували і знищили кооперативну пекарню, завдали шкоди закладам торгівлі на загальну суму 4.615.085 крб.

Діяльність правління спілки розпочалося з 1 квітня, коли до роботи приступив його новий голова Артем Григорович Рудик. Саме він, за направленням ЦК компартії України, прибув у район і розпочав організаційно-кооперативні заходи щодо відродження діяльності споживчих товариств. Першочерговою справою кооператорів стало відновлення діяльності пекарні й випікання хліба. Звісно, на часі постало питання організації їдальні закритого типу для харчування партійно-радянського апарату району. Наступним кроком правління стало відродження діяльності торговельних закладів та відновлення інфраструктури новостворених 18-ти споживчих товариств. У надзвичайно скрутних умовах кооператори спрямували свої зусилля на виконання планових завдань щодо торговельного обслуговування населення, проведення заготівлі та організації громадського харчування. Однак, за підсумками роботи в II-у кварталі 1944 р. система райспоживспілки з доведеними завданнями не справилася. Зокрема, товарообіг був виконаний лише на 27 %, громадське харчування – 74 %, державні заготівлі – 58 %. Продуктивність хлібопечення становила лише 50 % до технічних можливостей. Відсутність борошна бюро райкому

зобов'язало компенсувати збільшенням виробництва хліба за рахунок домішок 30 % картоплі. Для покращення харчування кооператори змушені були організувати підсобне господарство й придбали 15 молочних корів, 10 свиней та 500 курей. Всі ці заходи поліпшили стан обслуговування населення, але не змогли вивести спілку з *«прориву»*. Зокрема, у IV кварталі доведене завдання в загальних показниках було виконане лише на 45 %.

Водночас, в умовах повоєнної відбудови відбулися певні позитивні зміни щодо налагодження діяльності профспілки та організації соціалістичного змагання серед трудових колективів райспоживспілки. Так, оргбюро профспілки під керівництвом тов. Гольдмана організувало роботу Червоний куточка, в приміщенні якого щоденно вголос читали газети та слухали повідомлення Радінформбюро про обстановку на фронтах тощо. В жовтні за участі представника Вінницького обкому профспілки Р. Чуфарова відбулася районна конференція, на якій були обрані робочі органи райкому профспілки та визначені конкретні плани щодо відродження діяльності профорганів системи.

На початку 1945 рр. в системі райспоживспілки відбулася звітно-виборна кампанія, наслідком якої стало значне оновлення кадрового потенціалу. Так, із 18 голів СТ знову обрали 13 осіб, а 5 керівників замінили. Станом на 01.03 1945 р. правління **Барського** СТ очолив Наум Соломонович Харитон, **Борщівського** – Семен Омелянович Матвієнко, **Верхівського** – Олексій Григорович Зубко, **Войнашівського** – Василь Петрович Селезньов, **Гармацького** – Валентина Терентіївна Камінська, **Гулівського** – Василь Андрійович Марценюк, **Іванівцевого** – Ганна Пилипівна Калинська, **Іванківцевого** – Василь Никодимович Виноградов, **Комарівцевого** – Іван Григорович Гнибіда, **Кузьминецького** – Гнат Степанович Максимчук, **Матейківського** – Олександр Софронівч Цвет, **Мигалівцевого** – Петро Трохимович Григорчук, **Підлісно-Ялтушківського** – Михайло Осійович Бухта, **Сеферівського** – Петро Дмитрович Ялковський, **Степанецького** –

Ганна Василівна Ожицька, **Чемерисо-Волоського** – Ніна Калинівна Пахольчук, **Юзвинецького** – Йосип Миколайович Мельник та **Ялтушківського** – Марко Севостьянович Севаченко. Загалом, станом на початок 1945 р. в 17 сільських СТ членами товариств було близько 9 тис. пайовиків, що, безперечно, негативно впливало на економічний стан та платоспроможність організацій.

В березні відбулася районна конференція, на якій були обрані новий склад правління та ревізійної комісії спілки. Зокрема, головою правління знову обрали А.Г. Рудика, членами стали М.Я. Кігель (завторг) , М.А. Козак (дир. заготконтори), Г.П. Камінська та П.С. Сігал. Делегати повністю змінили склад ревізійної комісії, до якої ввійшли Лука Федорович Смолінський (голова), Клара Львівна Канцельмахер і Григорій Ілліч Максимчук. Апарат райспоживспілки складався з всього з 15 працівників, в тому числі, 4 члени правління: голова, завторг, директор заготконтори та зав. промисловим відділом, а інші відносилися до бухгалтерії, оргвідділу, заготконтори і товарної бази.

Слід зазначити, що в умовах повоєнної розрухи керівництво СРСР змушене було знову звернутися за допомогою до системи споживчої кооперації. Так, постанова Ради Міністрів СРСР від 9 листопада 1946 р. «Про розгортання кооперативної торгівлі в містах і селищах продовольчими та промисловими товарами і про збільшення виробництва харчової продукції та товарів широко вжитку кооперативними організаціями» скасовувала попередні обмеження щодо кооперативної торгівлі в містах. З тим споживча кооперація отримала право відкривати свої торговельні та інші підприємства у містах та закуповувати продукти харчування і продавати їх за так званими комісійними цінами. Заготівельно-виробничому комплексу кооперації дозволялося закуповувати сировину та, переробивши її на готову продукцію, реалізовувати її населенню за комерційними цінами.

Барські кооператори одними з перших в області відгукнулися на ці зміни. Як сповіщалося в обласній газеті «Більшовицька правда», райспоживспілка вже в кінці листопаду відкрила в м. Бару 2 магазини та 1 ларьок, які торгували кондитерськими й ковбасними виробами, господарським милом та іншою продукцією, виробленою в цехах промкомбінату РСС. Планувалося протягом найближчого часу в районі відкрити ще 5 магазинів та 2 ларьки, які торгуватимуть продуктами харчування, в т. ч. м'ясом, жирами, цукром та ін. товарами за цінами, які склалися на ринках. Загалом, в 1945 р. були відновлені та знову утворені 48 торговельних закладів. У 1946 р. відкрилися ще 26 та на початку 1947 до роботи приступили 4 магазини і ларьки. Таким чином, станом на 01.03. 1947 р. в районі діяло 78 закладів кооперативної торгівлі. Однак, плани товарообігу в 1945 р. ці підприємства виконані на 93,3 %, в 1946 р. – на 92,9 %. Робота правління спілки жорстко критикувалося з боку партійно-радянських органів. Тому, як правило, ухвалювалися організаційні висновки, тобто змінювали перших керівників та інших відповідальних осіб. Так, в лютому 1946 р. райком КПУ зняв А. Рудика з посади за те, що, на думку членів бюро, саме він не зумів забезпечити достатнього керівництва й тому спілка не зайняла першого місця в області. Насправді, основною причиною звільнення стало розкрадання спеціального фонду товарів, який призначався для преміювання буряководів за зданий цукровий буряк. Не останнє місце в цій справі відіграло невиконання плану товарообігу за січень (55 %) та значні розтрати в споживчих товариствах району. Колишньому голові правління оголосили сувору догану по партійній лінії та направили керувати колгоспом, а справу про зловживання в системі райспоживспілки передали до прокуратури.

Новим керівником райспоживспілки в березні 1946 р. став Михайло Ісаакович Гольберг – колишній голова районної ради депутатів трудящих, член бюро райкому. Однак, і йому не вдалося досягти поставленої мети –

вийти в передовики області. Тому в грудні 1946 р. він спробував звільнитися, але бюро райкому не задовольнило його прохання і він продовжував керувати спілкою ще протягом 1947 року.

Слід зазначити, що під час голоду 1946-1947 рр. відновлення торговельно-заготівельної діяльності барських кооператорів проходило в складних умовах. Введення карткової системи на важливі продукти харчування, зокрема, на хлібобулочні та молочні вироби, м'ясо, рибу, олію, яйця і т. п. вкрай обмежило можливості кооператорів щодо нарощування товарообігу та заготівельно-виробничої діяльності. Кооператорам довелося переважно виконувати функції щодо розподілу вкрай обмежених продуктів харчування, які виділялися частині населення згідно продовольчих карток. Працівники кооперативних установ та організацій знаходилися під прискіпливим контролем з боку партійно-радянських органів. Про це свідчить той факт, що весь керівний апарат ССТ та навіть продавці, які проводили продаж хліба, затверджувалися на бюро райкому. Утім, відсутність власних обігових коштів, вкрай обмежені ресурси для торгівлі продуктами харчування, заорганізованість та штурмівщина, крадіжки кооперативного майна, розтати та зловживання службовим становищем стали основними причинами системного невиконання доведених підвищених планових завдань.

Загалом, результати роботи правління райспоживспілки у 1944-1947 рр. були невтішні. На думку керівництва облспоживспілки, основними причинами стали низькі темпи розгортання товарообігу, повільне відновлення матеріально-технічної бази, надто слабка організаційно-кооперативна робота щодо кооперування населення та зміцнення кадрового потенціалу спілки. До речі, в 1944-1946 рр. кількість працюючих в системі виросла з 131 до 182 осіб, що свідчило про надто повільне відновлення діяльності колишніх кооперативних закладів і створення нових робочих місць. На нашу думку, негативні наслідки в роботі спілки були ще пов'язані

з постійною зміною голів правлінь спілки та споживчих товариств. Як наслідок спілка постійно не виконувала планові завдання, зокрема, допустила значні збитки в заготівлях, «шкутильгало» громадське харчування та хлібопечення. Барський міськкоопторг чи не єдиний із таких організацій в 1947 р. не виконав план товарообігу, не займався заготівлями у віддалених селах, що призводило до високих цін на товари й обмеженого асортименту продуктів харчування. Всі ці та інші недоліки викликали справедливі нарікання жителів району та піддавалися критиці з боку керівних органів області. Як наслідок, голова правління М. Гольберг на початку 1948 р. змушений був скласти повноваження, а його місце зайняв Іван Опанасович Когут.

Відміна карткової системи та грошова реформа, які були розпочаті в середині грудня 1947 р., мали б сприяти покращенню діяльності спілки. Проте, новому керівнику Барської райспоживспілки в 1948 р. не вдалося кардинально змінити фінансово-економічні показники діяльності райспоживспілки. Висновки не забарилися: вже в квітні 1949 р. правління очолив Стефан Васильович Фурса. За час його керівництва Барська райспоживспілка в 1949-1950 рр. виконала плани товарообороту. Такі ж показники були в заготівельній галузі. Однак, у діяльності спілки були допущені значні збитки, мали місце декілька розтрат кооперативного майна. Це стало основною причиною для зміни керівництва спілки. Діючого на той час голову правління С. Фурсу в червні 1951 р. зняли з посади як такого, що не справився з роботою. Правління очолив Анатолій Миколайович Волін, якому вдалося дещо стабілізувати роботу товариств та покращити фінансовий стан підвідомчих організацій. Зокрема, у попередні роки відбулося скорочення кількості споживчих товариств. Станом на 1952 р. в районі вже діяли 11 СТ: Барське, Войнашівське, Верхівське, Гармакське, Журавлівське, Комарівецьке, Кузьминецьке, Маньківцецьке, Матейківське, Підлісно-Ялтушківське та Ялтушківське. Обслуговування сільського

населення здійснювали 82 заклади роздрібної торгівлі, в тому числі, 8 сільмагів, 66 магазинів та 8 ларьків. Крім того, працювали 3 окремі балансові одиниці громадського харчування: чайних в Бару, Войнашівці і Ялтушкові. Діяли також заготконтора та промкомбінат райспоживспілки. Міське населення обслуговувало відділення облвінторгу.

Однак, погіршення здоров'я А. Воліна призвело до того, що в липні 1953 р. він подав заяву й відбулася зміна голови правління спілки, яке очолив Ілля Маркович Юрьєв. Новому голові вдалося дещо стабілізувати ситуацію й більш ефективніше запрацювали всі галузі кооперативної діяльності.

В статусі *«середняків»* райспоживспілка зустріла черговий III-й з'їзд споживчої кооперації Вінниччини, який відбувся 13-14 квітня 1954 року. Від барських кооператорів на зібрання були делеговані: 1) С. Півторак – голова райвиконкому; 2) Л. Бугаєнко – начальник обласного управління сільського господарства; 3) Ю. Іваненко – начальник торгового управління ОСС; 4) І. Юрьєв – голова правління РСС; 5) Г. Кеслер – директор заготконтори; 6) Х. Макобель – інструктор РСС; 7) Я. Берченко – голова правління Ялтушківського СТ; 8) О. Юзвенко – зав. магазину Барського СТ. Поряд з деякими недоліками Барська райспоживспілка входила до двадцяти кращих районних кооперативних об'єднань і мала гарні перспективи для подальшого розвитку. Водночас, учасники зібрання обрали О. Юзвенко членом Ради облспоживспілки, а делегатом від барських кооператорів на з'їзди споживчої кооперації УРСР та СРСР не поїхав ніхто.

Згідно постанови правління ОСС від 20.08. 1954 р., яка передбачала звільнення І. Юр'єва, на конференції в жовтні був обраний новий голова правління – Андрій Григорович Каглинський. Однак, і йому прийшлося недовго керувати спілкою. Вже влітку 1955 р. цю посаду обіймав Федір Онисимович Гайдаманюк. До речі, 14 липня відбулася важлива подія в житті спілки. Згідно постанови Ради міністрів УРСР, Міністерства торгівлі України та правління Укоопспілки Барське відділення облвінторгу ліквідовувалося й

матеріально-технічна база торгу передавалася у володіння місцевого споживчого товариства. Тоді ж відбулися збори уповноважених товариства, які обрали нове правління на чолі з Г.Я. Кігелем – колишнім завідувачем відділення вінторгу.

Протягом наступних років в роботі споживчої кооперації Барщини відбулися значні зміни на краще. Вирішальне значення для покращення діяльності кооперативних організацій стала зміна економічної політики держави щодо забезпечення сільського населення товарами повсякденного попиту. Фактично, за цей час вдалося подвоїти об'ємні показники щодо торгівельної діяльності. Зокрема у 1957 р. плани роздрібного товарообігу барчани виконали на 100,9 %. В інших галузях кооперативної діяльності також були отримані добрі результати.

За цей час відбулася зміна керівництва правління райспоживспілки. Його очолив укінці 1957 р. Іван Маркович Степаненко. На IV-у з'їзді споживчої кооперації області, що відбувся 14-15 квітня 1958 р., його разом з ланковою колгоспу с. Шпирки В. Мирчук обрали членом Ради облспоживспілки. На жаль, делегатів від барських кооператорів на чергові республіканський та всесоюзний форуми знову нікого не обрали.

Наступне чотириріччя 1958-1962 рр. для кооператорів Барської РСС пройшли в складних умовах реорганізації системи, яка була ініційована вищим керівництвом країни і передбачала значне укрупнення районів. Так, Вінницька область протягом 1959-1963 рр. з 45 районів скоротилася до 13 одиниць. Такі ж зміни відбулися в системі споживчої кооперації. На початок 1963 р. в області діяло 13 райспоживспілок та 258 споживчих товариств. Барська райспоживспілка зберегла статус районного об'єднання, до складу якого влились всі СТ Мурованокуриловецького та деякі товариства сусідніх районів.

Навесні 1962 р. відбувся черговий V-й з'їзд споживчої кооперації області, де підвели підсумки за попередній період роботи. Діяльність

Барської РСС відзначалася з позитивної сторони, як така, що стабільно виконувала плани товарообігу та успішно запроваджувала новітні технології організації радянської торгівлі. Кооператори обрали членами Ради ОСС З. Кузьменка – голову правління, Г. Кеслера – директора Барської заготконтори та А. Ткачука – керівника Мурованокуриловецької заготконтори. Кандидатом у члени Ради стала І. Гоцуляк – завідувач швейної майстерні Мурованокуриловецького промкомбінату.

За ці роки під керівництвом Захара Федоровича Кузьменка спілка вийшла в число передових організацій області. Так, у матеріалах позачергових зборів Ради ОСС у вересні 1963 р. зазначалося, що спілка успішно справилася з виконанням взятих зобов'язань й поруч з Тульчинської та Бершадською РСС входила в трійку кращих в області. Зокрема, кооператорам Барщини вдалося провести в багатьох селах р-ну спеціалізацію, тобто обладнати 210 магазинів, в тому числі, з продажу швейних виробів – 2, взуття – 4, господарських товарів – 23, продмагів – 48 та 46 магазинів з відкритою викладкою на зразок самообслуговування. Як наслідок, у 1962 р. кооператори продали товарів на 905 тис. крб. більше, ніж у 1961 р. в т. ч., ковбасних виробів на 50 тис. крб., цукру – 432 тис. крб., галантереї – 32 тис. крб., швейних виробів – 300 тис. крб., шовкових тканин – 70 тис. крб. та посуду на 21 тис. крб.

Значні здобутки отримала заготконтора райспоживспілки, зокрема, знизивши витрати обертання, перевиконала план прибутків на 147 %.

Слід зазначити, що в розпалі хрущовської народногосподарської семирічки загострилося політичне питання. Частина верхівки комуністичної партії СРСР була незадоволена стилем і методами роботи М. Хрущова й тому на місцях створювалися штучні перебої в торгівлі товарами повсякденного попиту, особливо печеним хлібом, цигарками та іншими товарами, відсутність яких викликала у пересічних громадян обурення щодо керівництва партії. Разом з тим, на зборах активу кооператорів області, який

відбувся 12 лютого 1964 р. відзначалося, що доброї слави у трудівників села заслужило Михайлівське СТ Барської РСС під керівництвом І. Валетнюка, якого, до речі, обрали до складу президії зібрання. Однак, у виступі голови правління облспоживспілки В. Бойчука прозвучала жорстка оцінка діяльності керівника Барської РСС, зокрема щодо підбору та розстановки кадрів матеріально-відповідальних осіб. За те, що З. Кузьменко надав розтратнику тов. Гуршалу нове місце роботи і той там допустив аналогічне зловживання, голова правління був з посади звільнений та матеріали передані до прокуратури. Новим керівником правління Барської РСС на початку 1964 р. був обраний директор заготконтори Григорій Яковлевич Кеслер.

Після зміни керівництва Компартії СРСР у жовтні 1964 р. новий генсек КПРС Л. Брежнєв негативно оцінив попередні реформи і в країні відбулося чергове розукрупнення районів, згідно якого на Вінниччині на початку 1965 р. утворили ще 6, тобто тепер область поділялася на 19 адміністративних центрів. Згодом у кінці 1966 р. у складі області відновили ще 6 районів і таким чином їх стало 25. Відповідно до цих адміністративних змін відбувалася реорганізація райспоживспілок.

Протягом 1964-1965 рр. барські кооператори сконцентрували свої зусилля на розвиток торгівельної мережі та досягли у цій сфері значних успіхів. Так, станом на 01.01. 1966 р. в районі діяло 333 заклади, в т. ч., універмагів – 2, сільмагів – 52, культмагів – 5, книжкових магазинів – 16, господарських товарів – 37, продовольчих товарів – 108 та 1 склад-магазин будівельних товарів. За цим показником спілка займала перше місце в області, набагато випередивши Бершадських (244), Гайсинських (258) та Могилів-Подільських (276) колег.

Разом з тим, кооператорам не вдалося виконати планові завдання з роздрібного товарообігу, виробництва товарів та громадського харчування. Однак, досить значних успіхів досягли в сфері заготівель. Так, барські заготовачі виконали план державних заготівель і закупівлі лишків

сільськогосподарської продукції на 140 %, пропустивши вперед лише Шаргородську (143 %) і Хмільницьку (141 %) заготконтори.

Навесні 1966 р. (19-20 квітня) на VI-у з'їзді делегатів споживчих товариств області кооператори підбили підсумки виконання семирічного плану. За цей час вдалося досягти значних здобутків, особливо в розвитку матеріально-технічної бази заготівельно-виробничого комплексу. Так, лише за останні роки семирічки виробництво ковбаси збільшився у 2,2 рази, були збудовано 19 великих і реконструювали 43 малих хлібопекарень, які виробляти понад 133 тис. т хліба на рік.

Разом з тим, в роботі кооператорів існувала ще значна кількість недоліків. Зокрема, Барський промкомбінат РСС критикувався за випуск недоброякісної продукції, антисанітарний стан цехів тощо. Згадувалася зав. промтоварним магазином Барського СТ Н. Разіна, яка при продажі хусток вимагала вносити повний пай. Загалом, у доповіді та виступах делегатів зібрання робота барських кооператорів оцінювалася з позитивного боку й за підсумками діяльності у звітному періоді спілка знаходилася в числі кращих в області. Учасники з'їзду обрали Г. Кеслера членом Ради облспоживспілки та довірили йому право представляти район на VII-у форумі кооператорів СРСР.

У міжз'їздівський період змінилося керівництво спілки, яку очолив Григорій Іванович Барабан. За цей час кооператори Барщини продовжували нарощувати фінансово-економічні показники, будувати нові заклади торгівлі, збільшувати виробничі та заготівельні потужності та покращувати умови для працюючих в системі.

Важливою подією в житті кооператорів області став VII-й з'їзд делегатів споживчих товариств, який відбувся 24-25 квітня 1970 р. На зібрання від Барського р-ну була обрана представницька делегація: Андрієва Віра Петрівна, Барабан Іван Григорович, Верпихівська Броніслава Петрівна, Вакар Олександра Кіндратівна, Гребенюк Степан Євдокимович, Запорожець

Ганна Григорівна, Колодзій Олександр Олександрович, Латавський Іван Васильович, Назарчук Майя Кузьминівна, Передерій Микола Григорович, Максимчук Дмитро Васильович, Попівський Леонтій Іванович, Цеха Надія Михайлівна.

На з'їзді, в першу чергу, кооператори області звітували про успішне виконання взятих підвищених зобов'язань на честь 100-річчя з дня народження В. І. Леніна. Барська райспоживспілка увійшла в число тих, що виконали планові завдання й гідно зустріли ювілейну дату. Недаремно ювілейною медаллю «За доблесный труд» були нагороджені 142 кооператори, серед яких Бура Ганна Федорівна Бура та Савчук Петро Макарович з Ялтушкіського радгоспробкоопу, Ільницький Андрій Йосипович і Скрипник Зінаїда Іванівна з Барського СТ, Безпалова Оксана Максимівна та Рокицький Олександр Терентійович з Шипинецького СТ, Венгер Галина Петрівна і Кельц Ганна Дмитрівна з Войнашівського СТ, Максимчук Дмитро Васильович та Спектор Ріва Абрамівна з Копайгородського СТ, Барабан Іван Григорович, Рудик Антоніна Павлівна і Шедловський Володимир Павлович з правління та господарств райспоживспілки. Всі вони звиятною працею заслужили високої оцінки з боку держави та користувалися повагою серед колег.

Разом з тим, серед гарних здобутків йшлося про недоліки в роботі спілок та організацій. Зокрема, барських кооператорів критикували за позанормативні залишки при вкрай незадовільному використанні торговельних площ (18-20 % від існуючих можливостей). Серед недоліків згадувалася погана робота новозбудованого Капайгородського хлібозаводу. За висловом І. Ладаняка, сталося так, що завод використовував потужності лише на 35-40 %, а пайовики, що вклали кошти в будівництво, «сидять без хліба і булок». Загалом, незважаючи на існуючі недоліки, Барська райспоживспілка знаходилася в числі кращих і розвивалася в руслі тогочасних вимог щодо належного обслуговування населення району.

На з'їзді відбулися вибори делегатів на республіканський та всесоюзний кооперативні форуми. Від барських кооператорів делегатом VII-о з'їзду кооперації СРСР стали І. Барабан та О. Колодзей.

Слід зазначити, що у наступних роках відбувалося інтенсивне будівництво матеріально-технічної бази спілки. Так, в кінці 1973 р. в системі райспоживспілки діяло 10 споживчих товариств, які об'єднували 52 тис. пайовиків. В системі працювали 261 торговельний заклад: 3 універмаги, 37 промислових, 10 книжкових, 84 продовольчих, 27 господарчих магазинів та 46 закладів для торгівлі товарами повсякденного попиту. За цим показником спілка входила до 6-и РСС області з найбільш розгалуженою торговельною мережею. Станом на 01.01. 1974 р. в районі діяло 89 об'єктів громадського харчування й за кількістю таких закладів поступалася лише Тульчинській (100) та Могилів-Подільській (114) спілкам.

За 1973 р. барські кооператори успішно виконали загальний план товарообігу (101,1 %) й за цим показником поступалися лише Хмельницькій спілці (101,2 %). План реалізації продукції власного виробництва також виконувався успішно (120 %) й спілка за темпами розвитку цього напрямку виробничники займали перше місце в області. Вагомі здобутки вдалося досягти в заготівлях та комісійної торгівлі лишками сільгосппродуктів. Спілка успішно виконувала завдання щодо отримання доходів, проводилася значні заходи щодо кооперування населення та в інших важливих напрямках організаційно-кооперативної роботи.

У 1974-1981 рр. барські кооператори успішно розвивали матеріально-технічну базу, нарощували показники в усіх сферах кооперативної діяльності та постійно удосконалювали форми торговельного обслуговування населення району. Безперечно, в цих здобутках важливу роль відігравали звичайні продавці, кухари, заготовачі, виробничники й чисельний апарат товарознавців, бухгалтерів та інших фахівців кооперативної справи. Слід назвати ветеранів праці та учасників Великої Вітчизняної війни, які,

незважаючи на поважний вік і хвороби, продовжували ефективно трудитися на окремих ділянках розгалуженої мережі кооперативних установ і організацій та, найголовніше, вчили молодь любити кооперацію, виховували в них почуття кооперативної солідарності і поваги до членів товариств. Серед них потрібно згадати Анатолія Андрійовича Коптелева – заст. голови правління Балчанського СТ, Григорія Івановича Марчука – гол. бухгалтера Войнашівського СТ, Івана Івановича Войтова – зав. магазином Кузьминецького СТ, Володимира Васильовича Марцинюка – робітника Ялтушківського радгоспробкоопу, Дмитра Васильовича Максимчука – голову правління Копайгородського СТ, Марію Єгорівну Гарбуз – продавця Шипинецького радгоспробкоопу, Йосипа Віталійовича Загородського – робітника заготконтори, Ісаака Абрамовича Кельмана – зав. складом комбінату громадського харчування, Самуїла Сидоровича Федюка – гол. бухгалтера райспоживспілки, Івана Родіоновича Басистюка – старшого ревізора РСС.

Трудові здобутки кооператорів Барщини примножували ветерани праці, серед яких гарних слів та пошани заслуговують Міна Львівна Мінц – продавець міського СТ, Іда Григорівна Гвоздева – гол. бухгалтер Балчанського СТ, Дмитро Якович Захарчук – заготовач Войнашівського СТ, повар Софія Василівна Гавинська та зав. магазином Валентина Василівна Нікітіна з Ялтушківського радгоспробкоопу, продавець Палажка Максимівна Боднак та мийниця посуду Катерина Федорівна Кривда з Копайгородського СТ, Станіслав Корнійович Навроцький – заготовач Шипинецького радгоспробкоопу, зав. відділами Ірина Василівна Керницька та Ганна Іванівна Бондар, старший продавець Євгенія Іванівна Павлунько з райунівермагу, Фейга Гедалівна Біленька – гол. бухгалтер торговельної бази, Поліна Степанівна Савчук та Неоніла Парфнутівна Булаєвська з заготконтори, Анастасія Іванівна Марценюк, Марія Василівна Вознюк –

буфетниці з комбінату громадського харчування, Петро Васильович Скляр – заст. голови правління РСС з кадрових питань та ін.

Восени 1981 р. правління райспоживспілки очолив Віктор Юхимович Чайка, який до нині працює на цій посаді. У 1981-1990 рр. правління райспоживспілки продовжувало організовувати кооператорів району на розбудову інфраструктури та зміцнення фінансово-економічної спроможності діючих на той час 7 споживчих товариств та 6 господарств райспоживспілки. Гарні показники в роботі демонстрували всі споживчі товариства: Барське міське, Балчанське, Войнашівське, Копайгородське, Кузьминецьке та Шипинківський і Ялтушківський радгоспробкоопи. Так, в 1984 р. вони спромоглися виконати план товарообігу і реалізувати населенню товарів на 188,6 тис. крб. понад завдання. Не відставали від них колективи заготконтори, райунівермагу, комбінатів кооперативної промисловості та громадського харчування, госпрозрахункового магазину та торгової бази. Разом спілчани у зазначеному році реалізували товарів на 50,9 млн. крб., перевиконавши план на 218,4 тис. крб.

Значні здобутки досягла спілка в розвитку матеріально-технічної бази. Так, в першій половині 80-х років вступили в дію цех безалкогольних напоїв (189,9 тис. крб. капіталовкладень), магазин господарських товарів в м. Бару (92,5 тис. крб.), торговельний заклад для продажу сільськогосподарських продуктів на барському колгоспному ринку (91,5 тис. крб.), магазин в с. Комарівцях (35 тис. крб.) тощо. Загалом, у 1980-1984 рр. було збудовано, переобладнано і реконструйовано 104 торговельних заклади й витрачено на ці цілі значні кошти – понад 1,4 млн. крб.

В системі споживчої кооперації трудилося 1675 осіб, для яких були створені належні умови праці та виплачувалася гідна заробітна плата. Правлінню РСС на чолі з В.Ю. Чайкою вдалося зміцнити кадровий потенціал спілки, налагодити тісний контакт з керівниками місцевих колгоспів та

підприємств і організацій і тим відчутно підвищити реноме споживчої кооперації району.

Незважаючи на особливості діяльності кооперації в умовах так званої «горбачовської перебудови», Барська РСС підійшла з вагомими результатами до XI-й з'їзду кооператорів області, який відбувся 21-22 січня 1989 р. За господарсько-фінансовими показниками барські кооператори знаходилися в чільній п'ятірці кращих спілок області. Зокрема, лише за 1988 р. кількість працюючих зросло на 123 особи й на початок 1989 р. в системі райспоживспілки трудилося 1931 працівник, серед яких 74 мали вищу освіту. Це свідчило про те, що райспоживспілка ефективно розвивалася, створювала нові робочі місця й активно запроваджувала новітні технології щодо організації торгівлі, громадського харчування та в інших галузях кооперативної діяльності. Як зазначалося у звітній доповіді І. Ладаняка, добре зарекомендував себе Барський універмаг, де обслуговування покупців відбувалося за системою «платтяної шафи». Доповідач ставив у приклад експортно-імпортні операції спілки, за рахунок яких значно поповнювалися товарні ресурси і які позитивно впливали на виконання планових завдань.

Разом з тим, звучали й критичні зауваження, зокрема, щодо якості продукції виробничих підрозділів, торгівлі сільгосппродуктами та відходами виробництва і некондиційними виробами. Проте, справедлива критика не псувала загального позитивного враження про роботу барських кооператорів в період між X та XI з'їздами спілчан області. Від барських пайовиків делегати обрали 3-х членів Ради ОСС: Колос Лідію Никифорівну – інспектора з кадрів колгоспу ім. XXII з'їзду КПРС с. Іванівці, Магельницького Йосипа Юліановича – голову колгоспу ім. XX з'їзду КПРС с. Антонівки та Чайку Віктора Юхимовича – голову правління райспоживспілки.

Безперечно, в основі цих здобутків лежала самовіддана праця трудового колективу системи, який на чолі з правлінням спілки постійно

удосконалював методи торговельного обслуговування населення. Потужний розвиток кооперації Барського р-ну не залишався поза увагою керівництва країни. Так, за високі показники в праці та активну участь в громадському житті значна кількість барських кооператорів була нагороджена орденами і медалями СРСР, відмічені значком «Відмінник радянської споживчої кооперації». Серед нагороджених високими урядовими відзнаками потрібно назвати Кучера Казимира Якимовича, Лещенко Ольгу Євгеніївну, Войтюка Івана Яковича та Скліяра Петра Васильовича, удостоєних ордену «Трудового Червоного Знамени». Орден «Знак Почету» отримали Володимир Григорович Гутик, Ніна Петрівна Литвинюк, Анастасія Василівна Ліщина, Ганна Йосипівна Казмірчук, Станіслава Євгеніївна Ковальчук та Маргарита Миколаївна Смотрицька. Орден «Трудової Слави III-й ступені» нагороджена Галина Дмитрівна Петровська. Медаллю «За трудову доблесть» нагороджені Олександра Миколаївна Зарицька, Велина Антонівна Прухницька, Євдокія Фризонівна Мальована, Марія Антонівна Лятичівська, Чайка Віктор Юхимович. Таку ж відзнаку «За трудове отличие» отримали Людмила Михайлівна Цицюрська, Жанна Георгіївна Ільницька, Надія Матвіївна Бондар, Іван Васильович Рогач, Жанна Миколаївна Чураєва, Галина Петрівна Марущак. Понад 40 кращих спілчан отримали почесне звання «Отличник советской потребительской кооперации» та багато інших кращих кооператорів відзначені високими нагородами правління Укоопспілки та облспоживспілки.

Станом на 01.01. 1991 р. Барська РСС виглядала цілісною й економічно потужною системою кооперативних товариств та організацій, яка за всіма фінансово-економічними показниками входила до числа 6-и кращих районних спілок області. Так, в 7-и споживчих товариствах налічувалося 30281 пайовик, які обслуговувалися в 221 торговельних закладах району, в т. ч., 62 – з торгівлі промтоварами, 97 – продмагах, 39 – товарами повсякденного попиту. Для обслуговування громадян діяли 80 закладів

громадського харчування. Річний роздрібний товарообіг складав 29 млн. крб., заклади громадського харчування виробляли продукції та обслуговували населення в обсязі 26 млн. крб., виробництво товарів народного споживання досягло суми 17 млн. крб. на рік, проводилися значні заготівельні операції в розмірі 9,4 млн. крб. тощо. За результатами діяльності в 1990 р. кооператори отримали 18,1 млн. крб. прибутків, мали високий рівень рентабельності (3,71), накопичили 1,71 млн. крб. надлишків обігових коштів, своєчасно і в досить пристойному розмірі виплачували заробітну платню 1822 працівникам усіх установ та організацій райспоживспілки. Все це свідчити про значну організаційно-кооперативну роботу з боку правління райспоживспілки, яке в непростих умовах направляло зусилля кооперативних організацій на виконання поставлених завдань щодо економічної стабільності й поліпшення обслуговування жителів міст і сіл Барського району.

Зі здобуттям у серпні 1991 р. незалежності України система споживчої кооперації отримала самостійність і розпочала новий відлік своєї історії. Однак в процесі переходу планової радянської економіки на ринкові стосунки споживча кооперація України виглядала непідготовленою до господарювання в нових умовах. Зокрема, на діяльність кооперативних установ та організацій згубно впливав розрив зв'язків між постачальниками та споживачами, кооператори не змогли швидко пристосуватися до роботи в умовах гіперінфляції. Як наслідок за декілька років система втратила майже всі обігові кошти.

Ці та низка інших чинників спричинили негативні явища, пов'язані зі значним зниженням обсягів діяльності, яке, в свою чергу, призвело до втрати покупців. Більшість громадян не бажали спостерігати пусті полиці в кооперативних магазинах, а почали користуватися послугами приватних підприємців.

Не обминули такі явища й Барську райспоживспілку. Кооперація почала втрачати довіру пайовиків. Лише в кінці XX ст. з оголошенням нової стратегії розвитку споживчої кооперації області, яку запропонувало правління облспоживспілки на чолі з В.В. Подолянком, вдалося дещо стабілізувати ситуацію та перейти на шлях поступового відновлення діяльності споживчих товариств та економічного зростання кооперативних організацій району. Відмова від традиційної радянської системи кооперативного господарювання та перехід на інноваційні схеми щодо відновлення реальних власників кооперативного майна. Обрана тактика призвела до підвищення конкурентоспроможності кооперативних установ. У підсумку заходи правління призвели до збереження значної частини власності споживчої кооперації району та стали відчутним поштовхом для відтворення економічної діяльності споживчих товариств за рахунок коштів членів цих кооперативних організацій. Так, станом на 01.01. 2007 р. Барська РСС мала 25 споживчих товариств, які володіли 75 об'єктами роздрібною торгівлі та 23 закладами громадського харчування й в умовах жорсткої конкуренції в 2006 р. здійснили роздрібний товарообіг в розмірі 4,6 млн. грн. На жаль, в роки незалежності України, зокрема, станом на 2006 р., спілка втратила виробництво хлібобулочних, ковбасних виробів, безалкогольних напоїв та інших видів продукції. Залишилося лише виробництво товарів народного споживання з морепродуктів. Значно зменшилася кількість виробленої продукції в закладах громадського харчування та знизився заготівельний обіг в існуючих товариствах спілки.

Відбулися значні зміни в кількості членів товариств, яких на кінець 2006 р. налічувалося 2275 осіб. Трудовий колектив спілки складався з 170 осіб, що отримували винагороду за працю на рівні мінімальних гарантій, діючих в державі.

Загалом, керуючись рішеннями вищих органів управління Укоопспілки, Вінницької облспоживспілки та наказами пайовиків, кооператори Барського

району в 2007-2010 рр. динамічно розвивалися, постійно виконували поставлені завдання, працювали рентабельно, поліпшували обслуговування населення. В поточному році під керівництвом правління кооператори спілки шляхом ефективної реконструкції продовжують відновлювати матеріально-технічну базу для підвищення конкурентоспроможності в сучасних умовах розвитку економіки України.

ДОДАТОК

Список голів правлінь Барської райспоживспілкив 1932-2011 роках

- 1. Маянський Микола Максимович ----- лютий 1932-липень 1932 р.**
- 2. Донской Зіновій Григорович ----- липень 1932-липень 1933 рр.**
- 3. Павлещів Іван Васильович ----- липень 1933-січень 1934 рр.**
- 4. Дубовик Григорій Васильович -----січень 1934-березень 1937 рр.**
- 5. Поліщук Микита Матвійович ----- березень 1937-березень 1938 рр.**
- 6. Кісільов Василь Васильович -----березень 1938-грудень 1940 рр.**
- 7. Канцельмахер Михайло Соломонович --грудень 1940-липень 1941 рр.**
- 8. Встановити не вдалося -----липень 1941-березень 1944 рр.**
- 9. Рудик Артем Григорович ----- квітень 1944-лютий 1946 рр.**
- 10. Гольберг Михайло Ісаакович ----- березень 1946-грудень 1947 рр.**
- 11. Когут Іван Опанасович ----- січень 1948-березень 1949 рр.**
- 12. Фурса Стефан Васильович ----- квітень 1949-червень 1951 рр.**
- 13. Волін Анатолій Миколайович -----червень 1951-липень 1953 рр.**
- 14. Юрьєв Ілля Маркович -----жовтень 1953-серпень 1954 рр.**
- 15. Каглинський Андрій Григорович -- жовтень 1954- червень 1955 рр.**
- 16. Степаненко Іван Маркович -----липень 1955-грудень 1957 рр.**
- 17. Кузьменко Захар Федорович -----січень 1958- грудень 1963 рр.**

- 18. Кеслер Григорій Якович ----- січень 1964-грудень 1969 рр.**
19. Барабан Іван Григорович ----- грудень 1969-липень 1981 рр.
20. Чайка Віктор Юхимович -----жовтень 1981 –

Опубліковано: Рекрут В. Споживча кооперація Вінниччини: з витоків до сьогодення: Барська райспоживспілка / Валерій Рекрут // Вісті Центральної спілки споживчих товариств України. Діловий випуск (ДВ-вкладка), 2012. –№ 10, с. 1-8; № 11, с. 1-5; там само, Рекрут В. Барська райспоживспілка / Валерій Рекрут // Вісті Центральної спілки споживчих товариств України. Діловий випуск (ДВ-вкладка), 2012. –№ 10, с. 1-8; № 11, с. 1-5.